

Odense-privilegiet af 1527

AF

ERIK SJØBERG

LIGESOM det i tiden forud for de store omvæltninger i dansk historie i 1660 og 1849 er muligt at pege på udviklingslinier, som varsler om det kommende, dybtgående brud med den gamle styreform, er det ikke vanskeligt at få øje på forhold og begivenheder i årene forud for reformationens endelige sejr i 1536, der tydeligt angiver udviklingens retning. »Hvad der skete i August 1536, er som en Tanke, der blot venter paa en Leilighed for at træde fuldtrøstet ind i Virkeligheden, tilstede i August 1527«, har en kender af tiden, professor C. Paludan-Müller, udtalt.¹ En smule overdrevet er denne påstand vel nok; men givet er det, at statskuppet i 1536 må betragtes som kronen på et værk, der tog sin begyndelse en halv snes år tidligere. For at forstå, hvordan det gik til, at den katolske kirke i Danmark så forbavsende let lod sig rydde af vejen, bogstavelig talt af kongelige drabanter, vil det være nyttigt nærmere at studere de vigtigste begivenheder i årene forud for den egentlige reformation.

En af de historikere, som har bidraget meget til at kaste lys over denne periodes historiske hændelser, er netop Paludan-Müller. I 1857 udsendte han sin afhandling »Herredagene i Odense 1526 og 1527«, der med rette er blevet vurderet som et banebrydende arbejde.² Undertitlen – »Et Bidrag til en kritisk Behandling af den danske Reformationshistorie« – berettiges i høj grad af afhandlingens værdifulde indhold. Forfatteren peger på nødvendigheden af et kritisk studium af perioden og underbygger sin udtalelse ved i sit arbejde at gøre op med den hidtidige historieskrivnings skildring af et hovedpunkt i reformationens historie: herredagen i Odense 1527.

¹ C. Paludan-Müller: Herredagene i Odense 1526 og 1527, særtryk af Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5. rk., 2. bd., 1857, s. 78.

² Jfr. J. Oskar Andersen: Er 1527 i retslig Henseende Epokeaaret i dansk Reformationshistorie?, Festskrift til Kristian Erslev, 1927, s. 227.

Klart og overbevisende viser Paludan-Müller, at kirkehistorikeren, biskop Frederik Münters beskrivelse af denne herredag, der endnu ved reformationsfesten i 1836 gjaldt som den prøvede og endelige sandhed om »en af de mindeværdigste Forvandlinger« i dansk historie, bygger på en temmelig ringe, sekundær kilde – Pontoppidan – og nogle få af de fra herredagen bevarede aktstykker, som tilmed af Münter er brugt i ukorrekte afskrifter.³ Pontoppidans kilder er atter Cort Aslak og Huitfeldt, af hvilke den sidstnævnte formentlig har benyttet historiske optegnelser af den ældre Hans Svaning. De ændringer, Huitfeldts beretning er undergået hos de senere historieskrivere, og hans egne misforståelser og fejl, som disse har optaget, resulterer nødvendigvis i en opfattelse og en skildring af herredagen, der er meget forskellig fra det resultat, Paludan-Müller efter kritisk analyse af samtlige bevarede aktstykker når til.

Ifølge Münter var religionsspørgsmålet hovedpunktet på mødets dagsorden. Han lader kong Frederik træde myndigt op som overbeviset lutheraner og holde en velformet latinsk tale til rigsrådet. De betrængte prælater vinder dog flertallet i rådet for sig og fremkommer gennem dette med en lang række klager og krav til kongen; især forlanger de, at han ikke må beskytte bortløbne munke, som er gået over til det lutherske kætteri. Münter skildrer udfaldet af styrkeprøven mellem konge og rigsråd i følgende ord:

»Af denne Rigsraadernes Forestilling sees, at deres Stemning i det hele ikke var gunstig for det evangeliske Partie, omendskiønt man vel ogsaa indsaae, at Bisperne vare gaaet for vidt med deres Fordringer, og søgte at indskrænke dem. Alligevel trængte Kongen dog tilsidst igiennem ved Hielp af nogle Rigsraader, som yndede Reformationen, og i Spidsen for hvilke stod den ædle Mogens Giøe. Han udrettede saa meget, at en Constitution blev affattet og bekiendtgjort, hvilken ligefrem bør ansees som et Toleranz-Edict for de Evangeliske og som den Grundvold, hvorpaa Reformationens Bygning siden blev opført. Bestemmelserne af denne Constitution vare følgende:

- 1) Fra denne Dag af skulde hver Mand have Samvittigheds Frihed, saa at ingen skulde være beføiet at kræve nogen til Regnskab for, hvad enten han var luthersk eller katholsk. Enhver skulde sørge for sin egen Siel.
- 2) Kongen tog de Lutherske, som hidindtil ei havde haft fuldkommen Sikkerhed og Leide, i samme Beskyttelse som de Katholske.

³ Frederik Münter: Den danske Reformationshistorie I, København 1802, s. 495 ff., og Paludan-Müller, anf. arb., s. 5 ff.

3) Den siden nogle Aarhundreder Kirkebetienterne, Domherrerne, Munkene og allehaande Geistlige forbudne Ægtestand blev tilladt, og det blev overladt enhvers frie Villie, om han vilde træde i Ægteskab eller forblive i Reenlivenhed.

4) For Fremtiden skulde Bisperne ikke mere søge Pallium i Rom, men indhente Confirmation hos Kongen, naar de først retmæssigen vare valgte af Capitlerne, som heri beholdt deres Rettigheder.

Læserne skionne lettelig, at ikkun den øiensynlige Fare [for] at miste langt mere har bevæget Biskopperne til at lade [en] saadan Constitution udstæde«. ⁴

For en af Münters læsere faldt det dog ikke så let at skønne dette eller overhovedet at godtage forfatterens forklaring af herredagens udfald. Paludan-Müller studsede over den oplysning, at kongen alligevel »trængte . . . igennem« og udrettede så meget på trods af en afgjort katolsk majoritet i rigets råd. Som Münter fremstiller begivenhederne, kan han, mente Paludan-Müller, kun ved dette »Magtsprog« forklare omslaget i rigsrådet og kongens sejr – »eller rettere sagt overhugge Knuden uden at løse den«. ⁵

Men Paludan-Müllers skepsis forvandlede til ubetinget afvisning af Münters skildring, da han fik læst samtlige bevarede herredagsakter. ⁶ Bispens beretning, den være nok så anerkendt og autoriseret, måtte nu vige for levningernes klare tale. Aktstykkerne indeholdt intet, der tydede på et stemningsskifte i rådet, da herredagen nærmede sig sin afslutning. Tværtimod vidnede de om, at kongen til sidst måtte bøje sig for et enigt råds krav om stadfæstelse af kirkens ret til tiende og selvstændig rets-

⁴ Münter, anf. arb., s. 507 ff.

⁵ Paludan-Müller, anf. arb., s. 8.

⁶ Hovedparten af kilderne til herredagen i 1527 blev i 1827 trykt i Nye danske Magazin 5. bd. som del af en samling kilder, udgivet under titlen Forhandlinger paa Herredagene og i Rigens Raad fra Aar 1523 til 1530. Aktstykkerne til herredagens historie er følgende: 1) Rigsrådets første indstilling, anf. udg., s. 215 ff.; 2) en kortere version af samme, forfattet i kongens kancelli, trykt af Paludan-Müller, anf. arb., s. 85 ff.; 3) kongens svar på rigsrådets indstilling, NDM 5. bd., s. 288 ff.; 4) prælaternes første svar på en nu kun fra dette kendt henvendelse til dem fra den verdslige adel, sst., s. 293 ff.; 5) prælaternes andet svar på adelens indstilling, sst., s. 303 ff.; 6) rigsrådets gensvar til kongens første svar, sst., s. 299 ff.; 7) kongens svar på rådets anden indstilling, trykt af Paludan-Müller, anf. arb., s. 87 ff.; 8) recessen af 20. august 1527, trykt i Arild Huitfeldts Frederik Is Historie, kvartudgaven 1597, s. 151 ff., i Kolderup-Rosenvinge: Samling af gamle danske Love IV (Danske Recesser og Ordinanser af Kongerne af den Oldenborgske Stamme), 1824, s. 137 ff., og i Kr. Erslev og W. Mollerup: Kong Frederik den Førstes danske Registranter, 1878, s. 132 ff.; 9) kancellioptegnelser om nogle kongebreve, ekspederet i forbindelse med herredagen, trykt af Paludan-Müller, anf. arb., s. 90 f.

udøvelse, omend for sidste punkts vedkommende med den indskrænkning, at kronen og den verdslige adel fremtidigt skulle have ret til bøder og sagefald, som deres undergivne blev idømt ved gejstlige domstole. Eller sagt med andre ord: dokumenterne pegede på recessen af 20. august 1527 som herredagens resultat, og på den alene. Münster kendte nok dens vigtige beslutninger, men han placerer dem i sin reformationshistorie *efter* omtalen af det såkaldte tolerance-edikt, i urigtig indbyrdes rækkefølge og uden at nævne selve recessen.⁷

For Paludan-Müller var hovedsagen at gøre op med den traditionelle opfattelse af 1527 som epokeåret i den danske reformations historie: at mane i jorden det spøgelse, som af Münster kaldtes en konstitution eller et tolerance-edikt. Han viser meget overbevisende, at dets fjerde punkt fejlagtigt er henført til herredagen i 1527, at det i virkeligheden hører hjemme på herredagen i december måned året før.⁸ Med hensyn til de tre andre punkter i ediktet benægter Paludan-Müller rent ud deres ægthed, selv om han naturligvis ikke er blind for den lutherske bevægelses store fremgang i årene efter 1527. Denne bør dog ikke, mener han, tilskrives en lov om tolerance for lutheranerne, men kong Frederiks personlige beskyttelse af prædikanterne, navnlig i form af værnebrev til den enkelte reformator.

Argumentationen imod den hidtil gængse opfattelse af herredagen som retsligt skelsættende i reformationshistorien fremfører forfatteren i sin afhandlings første afdeling.⁹ Foruden den åbenbart usikre tradition kender dog i det mindste én samtidig skribent til visse bestemmelser om kirkelige forhold, som stammer fra denne herredag. Karmelitermunken Poul Helgesen omtaler nemlig sådanne i den såkaldte Skibykrønike, hvad Paludan-Müller som venteligt også har set og taget i betragtning.¹⁰ Krønikens meddelelse om udstedelsen af visse dekreter til gunst for lutheranerne skal omtales nærmere i det følgende; på dette sted er der kun anledning til at konstatere, at Paludan-Müller afviser oplysningen som stridende imod herredagens aktstykker, som en misforståelse fra Poul Helgesens side af den kendsgerning, at kongen tidligere havde givet enkelte prædikanter beskærmelsesbrev og som »et af disse galdebittre Udbrud af Partihadet, man hvert Øieblik støder paa i den Egn af den Skibyske Krønike«.¹¹

⁷ Paludan-Müller, *anf. arb.*, s. 10, og Münster, *anf. arb.*, s. 507 ff.

⁸ Paludan-Müller, *anf. arb.*, s. 28 og 55 ff.   ⁹ *Sst.*, s. 8-29.

¹⁰ Skrifter af Paulus Helie VI, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1937, s. 112, og Paludan-Müller, *anf. arb.*, s. 22 ff.

¹¹ Paludan-Müller, *anf. arb.*, s. 23.

Bortset fra denne ene notits kan Paludan-Müller i hele den samtidige litteratur ikke finde så meget som en antydning af, at nogen – katolik eller lutheraner – har kendt til bestemmelser om trosspørgsmål fra mødet i Odense. Det synes, som om alle har »sammensvoret sig om at fortie« sådanne, og han må derfor drage den konklusion, at Odense-konstitutionen hos Münster og dennes forgængere ganske savner grundlag i samtidige kilder.¹² Også den mulighed, at Frederik I på egen hånd, uden rigsrådets samtykke, kan have udfærdiget et tolerance-edikt, afviser Paludan-Müller som helt usandsynlig.¹³ Følgelig når han dertil, at epokeåret i den danske reformations historie er 1526 – fordi kongen dette år første gang brød sin håndfæstning og afslørede sin sympati for dem, der forkyndte »Guds ord og det rene evangelium«.¹⁴

Den i talrige henseender fortræffelige afhandling publiceredes i 1857 og har sat sit tydelige præg på eftertidens syn på og skildring af reformationshistorien. Men i 1927 offentliggjorde professor J. Oskar Andersen en afhandling om samme emne, i hvilken visse af Paludan-Müllers resultater blev taget op til kritisk revision.¹⁵ På et hovedpunkt måtte J. O. Andersen erklære sig uenig med sin forgænger: den gamle tradition om skabelsen af et retsligt grundlag for lutheranernes virksomhed fra og med herredagen i 1527 har alligevel været rigtig, Paludan-Müllers skarpsindighed og omhu til trods. J. O. Andersen, hvis store fortrolighed med reformationstiden er almindelig anerkendt, fandt, at Paludan-Müller havde overvurderet rækkevidden af sin bevisførelse, som »hovedsagelig, men dog ikke helt [er] Slutning e silentio«.¹⁶ Med god grund indvender J. O. Andersen imod denne, at den samtidige litteratur, der intet kendskab røber til Odense-bestemmelserne, jo er stridsskrifter, som alene interesserer sig for åndelige, fra den hellige skrift hentede argumenter, ikke for landets lovgivning.¹⁷

Afgørende er dog dette, at det er lykkedes J. O. Andersen at finde endnu et par vidnesbyrd om visse bestemmelser i religionssagen i skrifter fra samtiden. Malmøreformatoren Peder Laurentsen omtaler i et fejdeskrift fra 1533 »kongelig majestæts reces og privilegium, som han har gjort og givet i Odense herredag«.¹⁸ Hermed må Laurentsen tænke på mødet i 1527. Og i de beretninger om herredagen i København 1530,

¹² Sst., s. 15 ff.   ¹³ Sst., s. 24 f.   ¹⁴ Sst., s. 29.

¹⁵ J. Oskar Andersen: Er 1527 i retslig Henseende Epokeaaret i dansk Reformationshistorie?, Festskrift til Kristian Erslev, 1927, s. 227–270.

¹⁶ Sst., s. 235 og 237.   ¹⁷ Sst., s. 239.

¹⁸ Sst., s. 243 ff., jfr. Peder Laurentsen: En stacket vnderuisning, nyudgivet af H. F. Rørdam i Skrifter fra Reformationstiden, 1890, s. 38.

som de lutherske prædikanter lod udgå fra Malmø og Viborg, hedder det i en af klageposterne om bisperne, at de ikke sørger for at indsætte kristelige, lærde prædikere og sognepræster i menighederne, som de burde, og som »de selv har forpligtet sig [til] ifølge Eders Nådes kongelige majestæts reces og mandat«. ¹⁹

I alt foreligger der altså tre samtidige og uafhængige vidnesbyrd om visse bestemmelser fra 1527, som gav prædikanterne store fordele: de to lige nævnte og Skibykrønikens notits. J. O. Andersen kommer efter en analyse af disse kildesteder og herredagens akter til det resultat, at der må være ført politiske forhandlinger på herredagen også *efter* recessens udstedelse den 20. august. ²⁰ Han finder, at recessen rummer en slags løfteparagraf om, at konge og rigsråd eventuelt ville »fastslaa en ny Ordning« af den kirkelige jurisdiktion, og at en sådan virkelig blev gennemført kort efter i form af det dokument, han kalder Odenseordinansen – Münters edikt eller konstitution. ²¹

De tre vidnesbyrd i skrifter fra reformationstiden, herredagsakterne og lutheranernes store resultater i årene efter 1527 overbeviser forfatteren om, at 1527 og ikke 1526 er epokeåret i reformationens historie, fordi de lutherske prædikanter fra da af blev stillet på lovens grund og ikke længere var afhængige af kongens til enkeltpersoner givne beskyttelsesbreve. Det var tolerancen, der gav herredagen i Odense dens »fremtrædende Hædersplads i dansk Historie«. ²²

NÅR DER kun i de groveste træk ovenfor er gjort rede for resultater og synspunkter i J. O. Andersens afhandling om herredagen i 1527, er årsagen den, at meget taler for, at det vil være umagen værd nærmere at undersøge forfatterens argumentation for den såkaldte Odenseordinans. At der i 1527 i forbindelse med herredagen må være blevet udfærdiget visse religionsbestemmelser, synes hævet over enhver tvivl; men det forekommer mig, at spørgsmålet om disses form – om de optoges i en reces, så at der altså vedtoges to recesser på dette møde, eller om de fandtes i et generelt kongeligt værnebrev – er mindre tilfredsstillende besvaret af J. O. Andersen. ²³ Spørgsmålets rette besvarelse har

¹⁹ Andersen, anf. arb., s. 246 ff., jfr. Malmø-beretningen af lutherske prædikanter om herredagen i København 1530, nyudgivet af H. F. Rørdam i 1889, s. 56, og Viborgberetningen om samme herredag, ligeledes genoptrykt af Rørdam, 1885, s. 21 (ikke s. 25, som Andersen angiver).

²⁰ Andersen, anf. arb., s. 253 ff.   ²¹ Sst., s. 253 f.   ²² Sst., s. 258 og 270.

²³ Der er intet i vejen for, at der på denne herredag som på andre (jfr. f. eks. recesserne af 3. og 4. juli 1533) kan være udfærdiget *to* recesser.

interesse, fordi det angår lutheranernes stilling i samfundet: stod de fra 1527 på lovens sikre grund, eller beroede deres tryghed udelukkende på, at de takket være kongemagtens beskyttelse af dem ikke kunne forfølges for kætteri efter loven.

I modsætning til Paludan-Müller lægger Andersen stor vægt på, hvad Poul Helgesen meddeler om herredagen i sin krønike. Læserne vil forhåbentlig tilgive, at hans notits om denne bringes her i teksten – for klarhedens skyld. Efter et par indledende linier skriver Helgesen:

Abrogatum ius episcoporum 1527
 Apostate defenduntur, fideles opprimuntur

»In hoc conuentu minis extortum est ius episcoporum, non tam principis quam prophanorum procerum malicia, quod habebant ex iure ecclesiastico, ex legibus Cesareis, ex lege Danica, ex longa consuetudine, atque etiam ex priuilegio omnium principum Christianorum, in criminosos, nimirum adulteros, incestos, atque eos qui aliquosque in ius diuinum quicquam designassent, quos comprehensos et de crimine conuictos punire solebant, nunc pecuniaria mulcta, quandoque carcere et inedia, nonnunquam flagris et compede. Hoc quaecunque ius, quod tamen multum ponderis conciliabat pontificum authoritati, transiit ad singulos regni proceres, ut quisque cum sibi subiectis rusticis aut aliis quibuscunque subditis hoc iuris habeat, perpetuoque possideat, hac lege, ut cetera episcoporum iura omnia ipsis remaneant illibata. Qua in re, nec est seruata publica principis ceterorumque nobilium fides, nec ulla diplomata, quantiscunque sigillis obfirmata, quoniam ab hoc conuentu minus est seruata publica fides et sigillata diplomata ecclesiasticis uiris, quam unquam regis Christierni temporibus. Ex hoc conuentu emanarunt etiam mira impudentia ac temeritate littere quedam decretales, episcopis et inuitis et irrequisitis, quibus omnes et singuli sacerdotes ac monachi recipiebantur sub publica regis tutela, qui euangelice libertatis pretextu uolebant uel clericatum abdicare, uel uxorem ducere. Vnde sequuta est magna uite licentia, turpisque multorum scelerum seruitus, cepitque ab illo die publice et palam conculcari pietas, negligi religio, rideri pudicitia, prophanari uite sanctimonia. Talis erat fides sacrilegorum principum illius seculi, contra iusiurandum, contra publicam fidem, ac contra signatos inaugurationum libellos et diplomata.«²⁴

J. O. Andersen finder, at Poul Helgesen her ikke specielt bebrejder kongen udstedelsen af brevene, eller brevet, som betydningen også kan være: »Poul Helgesen bebrejder jo overhovedet ikke specielt Kongen dette; han siger kun i Almindelighed: »ex hoc conuentu emanarunt etiam . . . littere quædam decretales«. Og ved »etiam« refererer han

²⁴ Skrifter af Paulus Helic VI, s. 111 f.

til det, der for ham var saa graverende ved Mødet: at man først »med Trusler« aftvinger Bisperne en Ophævelse af de gamle Bandsrettigheder mod at love dem, at deres øvrige Rettigheder skal hævdes og saa straks, endnu paa Mødet, narrer dem, *nemlig* ved at udstede de omtalte »Breve«. . . . Hvis Helgesen altsaa forvrænger Sandheden for at komme *Kongen* til Livs, har han udtrykt sig meget kejtet«. ²⁵

Denne tolkning kan ikke være korrekt. Helgesen siger ganske rigtigt, at bispernes tab af deres jurisdiktion i særlig grad skyldtes den verdslige adels ondskab; men han tillægger klart og utvetydigt *kongen* skylden for brevenes udstedelse: de frafaldne gejstlige tages under *hans* beskyttelse ved disse breve, og som for at ingen skal være i tvivl om, hvem brevene stammede fra, afslutter han sin omtale af dem med bemærkningen: »Talis erat fides *sacrilegorum principum* illius seculi, contra iusiurandum, contra publicam fidem, ac contra signatos inaugurationum libellos et diplomata«. Urigtig er også Andersens oversættelse af adverbiet »etiam« i det ovenfor citerede stykke. Som det ses, lægger han her betydningen »nemlig« i ordet, hvorved han opnår at skabe en indholdsmæssig sammenhæng mellem krønikens første afsnit (krænkelsen af bispernes rettigheder) og det følgende stykke, som handler om noget nyt, nemlig kongens breve. Den rette oversættelse af adverbiet må være »fremdeles« eller »også«, eventuelt »endog«. Ordet peger ikke tilbage til det foregående tekststykke, det forbinder ikke dette og det efterfølgende, men understreger, at et nyt emne nu skal omtales. At denne læsning er korrekt, bekræftes af de to randnoter, som tydeligt nok markerer, at skildringen af herredagen rummer to hovedpunkter: afskaffelsen af bispejurisdiktionen og de famøse kongebreve.

J. O. Andersen er dog overbevist om, at afsnittet om brevene »kun [er] Del af en større Helhed, hvori Poul Helgesen rejser den alvorlige Anklage mod Kongen, de verdslige Rigsraader og alle de »profane« Stormænd, at de paa det groveste svigtede den Overenskomst, der efter hans Opfattelse »ved Trusler« var aftvunget Prælaterne«. ²⁶ Og videre hævder han, at når Helgesen skriver »quoniam ab hoc conuentu minus est seruata publica fides . . .«, giver han forklaringen herpå i det følgende afsnit: »Nu følger som Vidnesbyrd om dette Tillidsbrud, Stykket om »Dekretalskrivelsen«. ²⁷ Det forekommer mig, at følgende tolkning må være rigtigere: første afsnit – begyndende ved randnote et – omhandler bispernes tab af domsmagten, bekræftelsen af deres øvrige rettigheder og

²⁵ Andersen, anf. arb., s. 240. Forf. har fremhævet »nemlig«.

²⁶ Sst., s. 241 f.   ²⁷ Sst., s. 242.

bruddet på denne garanti: »*Qua in re, nec est seruata publica principis ceterorumque nobilium fides . . .*«. Poul Helgesen slutter altså omtalen af dette emne ved at kaste et blik ud i fremtiden: »*quoniam ab hoc conuentu minus est seruata publica fides . . .*«. *Efter* denne herredag brød man tro og love mod kirkens mænd i højere grad, end det nogen sinde skete i den hensynsløse kong Christians tid. Da det er en kendsgerning, at overgrebene mod kirken florerede i tiden efter 1527, er karmeliterens skarpe og bitre slutbemærkning ingen overdrivelse. Hvad jeg her kalder første afsnit, er for øvrigt at opfatte som Helgesens referat af herredagens reces. Det er fejlagtigt og ufuldstændigt: bisperne mistede ikke deres jurisdiktion, men bøder og sagefald måtte de for eftertiden overlade til kronen og adelen, når disses undergivne dømtes ved deres domstole, og afgørelsen af den vigtige tiendesag er slet ikke omtalt i krøniken.

Men der skete mere i forbindelse med mødet, som Helgesen har fundet værdigt til optagelse i sin skildring af samtidens historie, og nu følger omtalen af brevene, eller brevet, begyndende ved marginalnote to. Brevene blev så at sige udfærdiget bag bispernes ryg: »*episcopis et inuitis et irrequisitis*«, åbenbart da herredagens politiske forhandlinger var forbi. Kancelliet kan næppe have fået ordre til at udstede dem, før religionssagen den 20. august – i og med recessens besegling – var udebatteret. Ganske som i første afsnit slutter Helgesen dette med et blik ud i fremtiden – de pågældende stykker af krøniken blev skrevet flere år efter begivenhederne – for at oplyse læseren om brevenes forfærdelige følger for al religion og gudsfrygt. Dette afsnit er Poul Helgesens redegørelse for det münterske tolerance-edikt. Det ses let, at også dette referat er temmelig ufuldstændigt, idet Helgesen kun meddeler et mindre uddrag af Odense-bestemmelserne, rimeligvis hvad han anså for væsentligst og mest graverende.

Hvad betyder i grunden det mærkelige udtryk »*littere quedam decretales*«? J. O. Andersen mener, at det ikke er brugt som betegnelse for den slags kgl. værnebrev, som Hans Tausen modtog i 1526, men at der her må være tale om breve, eller et brev, af et mere generelt indhold, altså ikke stilet til en enkelt person, og han tilføjer: »Men en samtidig Læser, kendt med kanoniske Udtryk, vilde nu næppe heller falde paa, at Skibykrøniken mente kgl. Protektorier, naar den ved Adjektivet »*decretalis*« karakteriserede disse Aktstykker eller rettere det paagældende Dokument . . . som mindende om de autoritative kirkeretslige Afgørelser fra Pavens Side (»*Dekretalerne*«)«. ²⁸ Man undrer

²⁸ Sst., s. 241.

sig over, at den slutning, som da ligger snublende nær, ikke er faldet Andersen ind, nemlig at Poul Helgesen, den lærde munk, netop anvender dette ord for at understrege det egenmægtige og autoritative ved brevdstedelsen. Det særprægede udtryk tyder følgende på, at der er tale om et brev – for nu med forfatteren at vælge ental i betydningen – udstedt af kongelig magtfuldkommenhed, uden godkendelse af rigets råd.

Skibykrønikens udtryk »clericatum abdicare« oversætter Andersen med rette: frasige sig gejstlig stand; men det er derimod umuligt at følge ham, når han drager følgende slutning ud herfra: »at Udtrykket »clericatum abdicare« for ham [Poul Helgesen] involverer en retslig Tilladelse til at unddrage sig den stadfæstede Bispejurisdiktion, er aldeles tydelig af Sammenhængen, af det følgende atter gentagne Udfald mod Fyrster, der svigter offentlig givne Ord, og af Fortællingerne, der gør Rede for Udviklingen efter 1527«. ²⁹ Påstanden rummer en klar misforståelse: Poul Helgesen skriver jo, at bisperne tværtimod at få stadfæstet deres retsmyndighed *mistede* denne på herredagen, og i øvrigt er det aldeles ikke muligt af sammenhængen, udfaldet mod troløse fyrster og resten af krøniken *tydeligt* at se, at Helgesen opfatter brevet som en *retslig* bestemmelse, truffet af rigets lovgivende myndigheder.

Fra Skibykrøniken til et af de andre samtidige vidner om religionsbestemmelser fra herredagen: reformatoren Peder Laurensen. I sit skrift »En stacket vnderuisning« fra 1533 protesterer han imod, at biskopperne kræver en ukristelig forpligtelse og edsaflæggelse af dem, der skal prædike; det er i strid med skriften og kirkeloven, hævder Laurensen. »Det er oc mod kongelige maiestatis recess oc priuilegium, som han haffuer giord oc giffuet i Othensse herredag, alle som kan oc ville rettelige oc renlige effter den hellige scriffit predicke oc lære, at de maa det gøre frilige alle wegne i alle hans naadis land, huort de bliffue kallede, Eller huor de see at behoff gøris, Som de wille haffue Gudz wenskaff oc forsuare oc bestaa hoss hans naade oc det erlige Danemarckis rigiss raad oc huer god, forstandig christen mand. Dette kan oc naturlig skel oc kerlighed giffue, at det saa bør at være«, slutter han sin kommentar til bispernes fremgangsmåde ved indsættelse af præster. ³⁰

J. O. Andersen mener, at oplysningen om, at aktstykket udstedtes i Odense herredag, tyder på, at der med dette tænkes på en af konge og råd vedtaget reces, udstedt af kongen på rådets og egne vegne. ³¹ Det

²⁹ Andersen, anf. arb., s. 243.

³⁰ Se note 18.

³¹ Andersen, anf. arb., s. 244.

forekommer mig, at forfatteren med fordel kunne have fæstnet sig mere ved den kendsgerning, som han selv fremhæver, blot for straks at forkaste dens betydning, nemlig at »Laurensen lægger stærk Vægt paa Kongens Forhold til dette Lovbud: det er *hans* Reces og Privilegium, givet af *ham*. Man kunne maaske læse ud deraf, at han ikke anser det for en normal »Reces«, tiltraadt af Rigsraadet«. ³² Ja, således vil det være rigtigst at tolke Laurensens ord. Thi at han kalder bestemmelserne – af hvilke han dog kun nævner én, idet han ligefrem synes at citere dens tekst – for en reces, bør ikke tages for bogstaveligt. Dels har Laurensen næppe været vidende om, hvad der seks år forinden virkelig foregik under og efter Odense-herredagens forhandlinger, dels er ikke alene gejstlige, men selv rigets øverste myndigheder på denne tid yderst inkonsekvente, når det gælder benævnelser af love, forordninger, traktater og breve. Af tautologien reces og privilegium må det sidste ord foretrækkes som det, der bedst karakteriserer Odense-bestemmelserne. Uden videre at anse disse for »Lovbud« er en forhastet slutning.

Det tredje vidnesbyrd om religionsbestemmelser fra 1527 findes i to beretninger om den københavnske herredag i 1530, udgået fra lutheranernes trykkerier i Malmø og Viborg. Heri er prædikanternes såkaldte klageskrift over prælaterne optaget, og den anden klagepost – her citeret efter Malmø-beretningen – lyder: »The icke aleneste predicke selffue inthet. Men the ey heller til skicke christelige lærde predickere oc sogneprester i theriss stigt, som theriss embede tilburde, oc the selff haffue bepliget thennom effter eder naadis K. M. Recess oc mandatt«. ³³ Også den her nævnte reces og mandat er af J. O. Andersen med god grund henført til Odense-herredagen i 1527. ³⁴ Ligesom hos Laurensen tales der her om en reces, og antagelig er det blandt andet denne betegnelse af aktstykket, som har ført Andersen til at tænke sig bestemmelserne indeholdt i en sådan, forstået som en af konge og råd i enighed vedtaget lov. Som ovenfor nævnt mener jeg dog, at man ikke tør tillægge prædikanternes *benævnelse* af brevet nogen afgørende vægt. Hvad der for mig er det væsentlige, er dette, at denne kilde, i overensstemmelse med de to allerede omtalte kilder, udtrykkeligt peger på *kongen* som brevets udsteder. Med alt for stor vished taler Andersen allerede under sin analyse af disse tre kilder om *retsbestemmelse* og *retskilde*, *lovgivning* og *lovbud*. Han gør dette i vid udstrækning, allerede før han har

³² Sst.

³³ Se note 19.

³⁴ Andersen, anf. arb., s. 247 ff.

fremført den for sin opfattelse væsentlige støtte, som han finder i akterne fra herredagen, navnlig i recessen af 20. august.

Denne herredagens reces, som ikke kalder sig en reces, men efter sit indhold en kontrakt og forligelse om tienden og andre artikler, rummer en artikel, der har spillet en vigtig rolle i J. O. Andersens argumentation og er blevet tolket vidt forskelligt af Paludan-Müller og Andersen. Det hedder i denne: »Schulle oc icke prester oc mwncke oc menige klerkeriidt dragis till leegmendtz ting, wdenn for theris tillbørlige dommere oc prelater, vndertagghen iordt deele (retssager om jord), som bør att handlis till herridtzting oc landtzting, dog mett saa skiell, att ehwo, som thennom haffuer till att tale, maa wederfaris oc skee saa møgett offuer thennom, som low och rett er, fore samme theris tillbørlige dommere oc prelater, saa framptt att wy oc wortt elskelige Danmarcks riigis raadt skulle icke skicke ther offuer saa møgett, som rett er«. ³⁵

Efter sin gennemgang af recessens øvrige artikler skriver Paludan-Müller om den citerede paragraf: »Dernæst maatte Prælaterne finde sig i, at Kongen gav sig og Rigsraadet en Myndighed til at modtage Appellation fra Prælaternes Domme over geistlige Personer, altsaa henstillede Statsmagten som den overordnede, den Kirken controllerende Myndighed. Dermed er den danske Nationalkirke rykket et betydeligt Stykke frem i Retning af at blive en Statskirke«. ³⁶

Hvis denne tolkning af artiklen er rigtig, siger J. O. Andersen hertil, »er det mig aldeles ubegribeligt, at man [i første række: Paludan-Müller] alligevel kan paastaa, at gejstlig Jurisdiktion over Prædikanter og forløbne Munke bestaar *uforandret* efter 1527. . . . *Ogsaa* med den Fortolkning af Recessen er *den kirkelige Retstilstand blevet en anden* for Lutheranerne, og de følgende Aars Fremvækst af de evangeliske forstaas bedre«. ³⁷ Hertil må dog bemærkes, at Andersen har misforstået artiklens sigte, når han som her prøver at læse den, som Paludan-Müller gjorde: der er i den tale om præster, munke og menige klerkeri, altså om rettroende *katolske* gejstlige; derimod er der slet ikke tænkt på de *tidligere* klerke eller munke, som er gået over til det lutherske kætteri. Disse sidstnævnte kaldes i herredagens aktstykker klart nok de *lutherske* præster og *forløbne* munke. ³⁸ Denne tolknings rigtighed underbygges af

³⁵ Kong Frederik den Førstes danske Registranter, s. 134. Se i øvrigt note 6.

³⁶ Paludan-Müller, anf. arb., s. 78.

³⁷ Andersen, anf. arb., s. 252.

³⁸ Jfr. den kortere redaktion af rigsrådets første indlæg, der taler om »the forløbne mwncke«, Paludan-Müller, anf. arb., s. 86; kongens svar på rådets første indstilling gentager dette udtryk, NDM 5. bd., s. 292; prælaternes andet svar på henvendelsen fra

artikel fem i prælaternes andet svar til den verdslige adel, givet under herredagens forhandlinger. Den nævnte artikel lyder: »Item, at preste, mwncke, oc Klercke icke dragis tiill Landztingh, Medenn forre theris prelatther, vndertagett Jordelle«. ³⁹ Som det ses, er det netop dette ønske fra kirkens mænd, der – omend i let modificeret form – imødekommes og stadfæstes i recessens ovenfor citerede artikel vedrørende gejstlighedens såkaldte privilegium fori.

Det er allerede antydet, at J. O. Andersen ikke kunne tilslutte sig Paludan-Müllers tolkning af recessens her fremdragne artikel. Udtrykket »skikke derover« fører ifølge Andersen »naturligt til Forstaaelsen »fastslaa en ny Ordning«. Men er dette rigtigt, siges der altsaa her intet om den eventuelle Nyordnings Art. Vi har kun et *Forbehold*, der viser os, at man, da Recessen udstedtes, endnu ikke var naaet til Afgørelse af, i hvilket *Omfang* den i det hele godkendte gejstlige Retsmyndighed over »Klerkeriet« fremtidig kunde bestaa. . . . Men vidner »Forbeholdet« om, at man ikke er naaet til Ende med en Sags Drøftelse, som man forstaar maa have en Løsning, saa fastslaar denne »Løfteparagraf« paa den anden Side ved at lægge den endelige Afgørelse over i Kongens og Rigsraadets Haand, at denne Instans nu har Ret til at træffe en ny Ordning, *selvom* den ikke stemmer med kanonisk Rets Krav til gejstlig Domsmyndigheds Omfang«. ⁴⁰

Hvor naturligt det end måtte være at forstå udtrykket, som forfatteren gør, kan en sådan tolkning næppe være rigtig. Nogle få eksempler ud af mange på brugen af det samme udtryk i andre samtidige breve vil vise det. I et brev til tre rigsråder fra 1532 angående en retssag, som endnu ikke er ført til ende, befaler kongen sine råder at stævne parterne i rette for sig, og hans brev slutter: »och flier ther szaa møget offuer, som ret er«. ⁴¹ I et domsbrev fra samme år hedder det til afslutning: »och ther som nogenn feiler nogett paa samme lagheffd, tha skulle thennd indsteffne for biscop och wuilde bygdemennd eller for oss och wortt elsk. Danmarcks r. r., och tha ganngæ ther om saa mögitt, szom

den verdslige adel omtaler prædikanterne som »the luttherske Presthe oc forløbnæ mwncke« og som »sliig prester eller forløbnæ mwncke«, sst., s. 305; rigsrådets gensvar på kongens første indlæg bruger udtrykkene »the nye predickere«, »the fortwillæ (vildfarne) prester oc forløbnæ mwncke« og nævner »prester oc forløbnæ Mwnke, som . . . giiffte thennom«, sst., s. 302; endelig taler kongen i sit sidste indlæg om »the ny predicker« og omtaler to gange »the forløbnæ mwncke«, første gang med tilføjelsen »som haffue forlobett theres closter«, Paludan-Müller, anf. arb., s. 89.

³⁹ Nye danske Magazin 5. bd., s. 305.

⁴⁰ Andersen, anf. arb., s. 252 f.

⁴¹ Kong Frederik den Førstes danske Registranter, s. 377.

rett er«. ⁴² Til magistraten i Helsingør skriver kongen også i 1532; han anmoder byens øvrighed om at »schicke hannom [en vis Tile kældersvend] offuer samme baaskier [badskeer] saa møgett, som log och rett [er], vthen all lengher forhaling«. ⁴³ Og ligeledes i 1532 pålægger kongen Mogens Gøye og Erik Banner at tage sig af en ægteskabssag: »At the høre then sag, nar the furst i Iutland igen kommendis worde, i rette for thennom, steffner thennom paa bode sider i rette for thennom och ther effther skicke huer saa møgit, som log och ret er, giffuendis fran thennom bescriffuit«. ⁴⁴ Den betingende ledsætning »såfremt vi og vort elskelige Danmarks riges råd skulle ikke skikke derover så meget, som ret er« bør nok retteligt forstås således: såfremt vi og vort elsk. Danmarks r. r. ikke skulle dømme i vedkommende sag efter gældende ret. ⁴⁵ Fra arilds tid har det været en af kongens fornemste opgaver at sørge for fredens opretholdelse mellem landets indbyggere og at »overholde domme og gøre ret«, som Jyske Lov udtrykker det; langt tilbage i middelalderen har kongens domstole da også plejet ret, ofte i konkurrence med både kirkelige og andre verdslige domstole. ⁴⁶ At skikke over nogen eller noget så meget, som ret er, er uden tvivl et meget gammelt og stående udtryk i rets- og kancellisprog. Hvis kongen og rådet i 1527 havde

⁴² Kong Frederik den Førstes danske Registranter, s. 398.

⁴³ Sst., s. 402. ⁴⁴ Sst., s. 455.

⁴⁵ Jfr. også Christian II's håndfæstning af 1513, hvor § 11 taler om at »schicke rätt« i en retssag og § 14, der lyder: »Item skulle wore lænsmänn schicke dannemenn till herritzfogder, som schicke hwer man logh oc rætth vden wild (partiskhed) . . .«, Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv, 2. bd., 1856–1860, s. 59. Ligeledes Frederik Is håndfæstning af 1523, § 22, hvor det om herredsfogderne hedder: »dog skulle the icke aff settis, then stwnnd the skicke huer mannd log oc rett for vdhen vild«, og § 25, som fastslår, at kongen er pligtig »alle rett att skicke«, sst., s. 73.

⁴⁶ Fra Jyske Lovs fortale, cit. efter Danmarks Riges Historie I, s. 825. M.h.t. kongelige domstoles forhold til gejstlige og andre verdslige domstole se Christoffers håndfæstning af 1320, § 3, 8 og 28; Valdemars hdf. af 1326, § 3, 5, 23 og 36; Hans' hdf. af 1483, § 16, 17, 27 og 38; Christian II's hdf. af 1513, § 2, 18, 19, 34, 35, 49, 53, 54 og 55; Frederik Is hdf. af 1523, § 1, 7, 8, 23, 24, 38, 39, 40, 43, 52, 55, 59, 60 og 61. Gentagne indskærpelser af kongens pligter turde vidne om krænkelser af gammel ret og sædvane i form af kongernes indblanding i domstolenes retsudøvelse. Håndfæstningerne er trykt i Aarsberetninger fra Det kgl. Geheimearchiv, 2. bd. Jfr. at rigsrådet på herredagen i Odense 1526 anmoder kong Frederik om, »at h. N. her effther icke will giiffue nogher breff, som er emodt logen eller emodt h. n. Kon. recesser och sworn edt och breff, och icke heller will giiffue breff emodt breff, eller emodt Riighens indbyggghers priuilegier, och om nogher komme for h: N. met nogher klagemooll offuer prelatther, Riidderskaffb eller andhre, at h: N. will foruisse thenum tiill Herriitz tingh och landtztingh eller andhre theres tiilborliige dommere, eller och skicke ther dommere tiill effther sagens Leyliighedt, besyndherlig nar hans Nade er i førstedommen«, NDM 5. bd., s. 114. Også på herredagen i 1527 klager rigsrådet over, at »ther giiffues breff emodt breff aff hans Nades Cancellarij«, sst., s. 303.

ønsket en »løfteparagraf« om en eventuel nyordning af den biskoppelige jurisdiktion med henblik på lutheranernes retslige stilling optaget i herredagens reces, var en sådan artikel sikkert også blevet markeret tydeligt og ikke »gemt væk« som et mindre væsentligt vedhæng til en paragraf, som absolut intet har at gøre med de lutherske prædikanter. Da recessens første artikel netop bekræfter og stadfæster bispernes domsmagt – »Først att bisper oc prelater mwue oc skulle bruge oc beholde theris iurisdiction, som the her till giortt haffue« – ville det være meget ulogisk, om man, ikke i den egentlige artikel om bispejurisdiktionen, men i en anden paragraf med et andet og mere specielt sigte, samtidig tog et så væsentligt forbehold – på så svævende og uklar vis.⁴⁷ Hvad der også gør tanken om en sådan »løfteparagraf« så urimelig, er den påfaldende meningsløshed i dette, at konge og råd skulle have fundet det vigtigt og nødvendigt at udstyre recessen af 20. august med en sådan, når de – som Andersen forestiller sig – fortsatte deres forhandlinger om religionssagen i de nærmest følgende dage, ifølge forfatteren med det resultat, at en ny reces blev vedtaget, en reces, der omgående måtte gøre »løfteparagraffen« inderlig overflødig og højst besynderlig. I hvert fald tør man sige, at hvis Andersen har ret, foreligger der her et enestående eksempel på en hurtig opfyldelse af en kirkelig løfteparagraf.

J. O. Andersen giver følgende forklaring på den såkaldte løfteparagrafs optagelse i artiklen, der stadfæster gejstlighedens juridiske særstilling: »Med Kongens bestemt udtalte Stilling til Værnebrevene, til Klosterflugt og Cølibatsbrud in mente er Forbeholdet fuldt forstaaeligt. Det er Udtryk for, at en Ordning *maa* findes, ti naas den ikke, har Herredagen paa en Maade stiltiende sanktioneret en kirkelig Tilstand, hvor Magt gaar for Ret: hvor Kongen har Magt, vil én Ret komme til at gælde, hvor Prælaterne kan diktere deres Vilje, en anden. Ogsaa saaledes vil kirkelig Jurisdiktion reelt være indskrænket eller delvis sat til Side, men samtidig vil det føles som et fuldkomment retsligt Uføre«.⁴⁸ Hvor tilforladelig denne forklaring end forekommer at være, er den dog utvivlsomt urigtig og et udtryk for, at Andersen har en fejlagtig opfattelse af situationen omkring herredagen i 1527. Der kan nemlig dårligt være tvivl om, at det i 1527 ligesom under herredagen i 1526 netop må have været i kongens interesse at opretholde det, som Andersen kalder et retsligt uføre – for lutheranernes skyld. Man kan nemlig meget vanskeligt forestille sig, at det stort set katolsksindede

⁴⁷ Kong Frederik den Førstes danske Registranter, s. 133.

⁴⁸ Andersen, anf. arb., s. 253.

rigsråd skulle kunne enes med den luthersk indstillede konge om en for begge parter tilfredsstillende ordning af spørgsmålet om lutheranernes retslige stilling i samfundet. For at noget sådant skulle kunne ske, måtte prælaterne svigte deres embedspligt til at forfølge kættere, tillade kongen at sætte sig ud over håndfæstningens bestemmelser og i det hele gå på akkord med deres samvittighed og så at sige underskrive deres egen dødsdom som kirkeledere. I denne tidsalder var tolerance så godt som ukendt både som begreb og som realitet. En kompromisagtig *overenskomst* om en slags fri konkurrence om sjæle er utænkelig. Herredagens akter vidner da også tydeligt nok om helt uforenelige standpunkter: rigsrådet forlanger, at kongen skal ophøre med at udstede beskærmelsesbreve til lutherske kættere og tilbagekalde de allerede givne breve; kongen svarer diplomatisk undvigende, men klart nok afvisende.⁴⁹

Ud fra sin opfattelse af recessens her diskuterede artikel må J. O. Andersen nødvendigvis regne med, at der er blevet ført politiske forhandlinger om religionssagen også *efter* recessens udfærdigelse den 20. august.⁵⁰ Dette har været påkrævet, fordi kongen før denne dato stædigt nægtede at tilbagekalde værnebrevene, mener forfatteren. Men da han erkender, at de to parter under drøftelserne af religionssagen *før* recessens udstedelse stod meget stejlt over for hinanden – jfr. min bemærkning herom ovenfor – føres han til at forestille sig, at der er sket et afgørende omslag i rådets holdning til denne sag: »Men med Hensyn til selve dette »Omsving«, der er foregaaet i sidste Øjeblik, kan vi paa Grund af manglende Kilder kun udtale Formodninger. Et »Omsving«, der har ført de verdslige Raader til sluttelig at foretrække en Afgørelse fremfor Recessens Løfte om senere Bestemmelse, maa i alt Fald hævdes, ti at Kongen alene, paa Trods af en afgjort Rigsraadsmajoritet, skulde have udstedt et »Mandat«, netop efter at han i Recessen havde erklæret »at ville skikke derover saa meget, som Ret er« *sammen med Rigsraadet*, er utroligt.«⁵¹

Da den væsentligste støtte for teorien om et omsving, den såkaldte løfteparagraf, må anses for at være bortfaldet, bliver der tilbage kun de tre ovenfor diskuterede, samtidige skribenters vidnesbyrd; disse peger dog som vist ikke på, at Odense-bestemmelserne fandtes i en af konge og råd vedtaget *reces*, men tværtimod på, at kong Frederik alene var deres ophavsmand. Det må derfor konstateres, at Andersens teori

⁴⁹ Se note 6 nr. 2, 3, 6 og 7.

⁵⁰ Andersen, anf. arb., s. 253 ff.

⁵¹ Sst., s. 254.

kildemæssigt svæver ganske frit i luften. »Omsvinget« er i øvrigt ganske gådefuldt; thi hvordan kan nogen forestille sig, at de verdslige rigsråder, hvis store flertal var katolsk, pludselig skulle kunne finde på at kaste sig i kongens arme og forråde deres gejstlige trosfæller, lige efter at kirkens ledere – netop for at sikre sig adelens støtte i forhandlingerne med kongen om kirkelige spørgsmål – havde gjort deres verdslige råds-kolleger og hele den udenråds adel den store indrømmelse at overlade dem bøder og sagefald, som deres undergivne idømtes ved kirkelige domstole. Prælaterne købte sig i realiteten i dyre domme adelens loyalitet – kan man da tænke sig, at adelen straks efter og uden nogen indrømmelser til dens fordel fra kongens side skulle kunne falde biskopperne, dens trosfæller og dens »slægt og byrd, blod og køn«, i ryggen. Nej, det er utænkeligt.

Tidsmæssigt er der intet i vejen for, at man på herredagen kan have ført politiske forhandlinger også *efter* den 20. august, idet kongen i hvert fald opholdt sig i Odense endnu den 24. august.⁵² Men der findes intet i det bevarede kildemateriale, som giver den ringeste grund til at antage, at noget sådant virkelig er sket. Tværtimod tyder alt på, at de problemer, herredagen indkaldtes til drøftelse af, var løst med udfærdigelsen af recessen af 20. august. En afsluttende passage i denne lyder: »These fornnøffnde articler oc pwncther haffuer menige Danmarcks riigis prelater, her nw forsamblede, bewilligett, fuldbiwrdt oc samtyckt wdi alle maade saa att skulle holdis wbrødeligheden, indtill saa lenge att thett første menige oc generale concilium bliffwer holdett, oc wy tha mett then menige christenhedt mwue wiide att retthe oss effther then skickelse oc christelige reformadtz, som tha giordt bliffuer«. ⁵³ Netop denne henvisning til et forventet almindeligt kirkemøde om reformer inden for den katolske kirke synes at betyde, at de kirkelige forhold i Danmark indtil da skulle være, som det fremgik af recessens indhold – at der altså ikke af rigets højeste verdslige og gejstlige myndigheder ville blive taget noget skridt i retning af en lovgivning om den nye lutherske lære og dens danske tilhængere.

Den forklaring på Odense-bestemmelsernes lovformelige tilblivelse, som J. O. Andersen giver, minder iøjnefaldende om biskop Münters – og lider af samme svaghed som denne i henseende til troværdighed. Når Münter taler om, at kongen trods rigsrådets fjendtlige stemning mod de evangeliske alligevel *til sidst* »trængte igennem« modstanden

⁵² Kong Frederik den Førstes danske Registranter, s. 135–142.

⁵³ Sst., s. 134.

»ved Hielp af nogle Rigsraader, som yndede Reformationen«, forklarer Andersen kong Frederiks succes med »et »Omsving«, der har ført de verdslige Raader til *sluttelig* at foretrække en Afgørelse«. ⁵⁴ Hverken forklaringerne eller de to forfatteres opfattelse af det antagne omslags store følger kan være rigtige. Paludan-Müller har overbevisende vist dette for Münters vedkommende i sin afhandling fra 1857.

J. O. Andersens konklusion, »at den danske Kirke ved Herredagen 1527 *retslig* bestemt blev gjort »taalsom og tvedelt«, bygger på præmisser, som har vist sig ikke at kunne stå for en nærmere prøvelse. ⁵⁵ Det spørgsmål, der udgør hans afhandlings titel – Er 1527 i retslig Henseende Epokeaaret i dansk Reformationshistorie? – og som han selv besvarer bekræftende, må følgelig i stedet besvares med et afgjort nej. Med samme styrke må det dog fremhæves, at det er Andersens fortjeneste at have fremdraget de to lutherske vidnesbyrd fra samtidige skrifter om religionsbestemmelser fra 1527. ⁵⁶ Sammen med Skibykrønikens notits herom viser de, at den gamle tradition om disses eksistens var i alle fald delvis rigtig, og at Paludan-Müller ikke har læst samtidens skrifter grundigt nok.

DER VIL efter undersøgelsen af J. O. Andersens resultater være grund til i korthed at gøre rede for den afsluttende fase af herredagens forhandlinger og tage stilling til Paludan-Müllers tolkning af den ovenfor omtalte artikel i recessen, som Andersen tillagde så stor betydning.

Henimod herredagens afslutning var kongen bragt i defensiven takket være prælaternes ovenfor omtalte økonomiske indrømmelser til den verdslige adel, som førte til de to herrestænders enighed og fælles optræden over for kongen. Det samlede rigsråd gentager nu kravet fra sin *første* indstilling til kong Frederik om, at han bør ændre sin politik over for de lutherske kættere. Kongen havde i sit svar på rådets *første* indlæg lovet, at han ville ophøre med at give beskyttelsesbreve til prædikanter; men han havde rigtignok gjort denne sin imødekommenhed temmelig illusorisk ved i samme forbindelse at erklære, at hvis der var nogen, der ville og kunne prædike kristeligt og ikke forvoldte oprør og splid, ville han tillade dette. Nu, efter rigsrådets *andet* indlæg, siger kongen, at han *ikke* kan inddrage de allerede givne værnebrev, men at

⁵⁴ Münter, anf. skrift, s. 507, og Andersen, anf. arb., s. 254. Forf. har fremhævet »sluttelig«.

⁵⁵ Andersen, anf. arb., s. 258.

⁵⁶ Se note 18 og 19.

han vil lade de af ham beskyttede prædikanter stå til ansvar for deres forkyndelse for ham selv, enten i riget eller i hertugdømmerne – hvor kongen som regel opholdt sig – og hvis de har forbrudt sig, vil han »beskikke det sådan med dem, at det ikke skal ske oftere«, ligesom de i så tilfælde vil miste deres kgl. beskærmelsesbrev.⁵⁷ Kongen er altså til det sidste utilbøjelig til at efterkomme rådets ønsker i dette anliggende. Recessen kom derfor heller ikke til at indeholde nogen beslutninger om de lutherske prædikanter eller de frafaldne munke og præster. Kongens lige nævnte svar blev det sidste indlæg i debatten. De politiske drøftelser var endt med enighed på alle punkter – med undtagelse af religionssagen.

Hvordan gik det til, at herredagen således ganske undlod at træffe nogen bestemmelser om lutheranerne? Betragter man herredagens aktstykker, især rigsrådets og kongens sidste indlæg, fremgår det af disse, at kong Frederik rimeligvis formåede at modstå presset fra prælaterne på dette punkt, fordi de økonomiske problemer – i første række spørgsmålet om tienden og andre afgifter til bisperne – af de ret materielt og verdsligt indstillede prælater afgjort var prioriteret højere end det ønskelige i en almindelig forfølgelse af de lutherske kættere. Netop ved at vise imødekommenhed på disse for bisperne vitale punkter lykkedes det for kongen at få rådet til at samtykke i en reces, der helt undlod at nævne prædikanter og forløbne munke – ja, i bogstaveligste forstand kan man tale om rigsrådets billigelse heraf, idet just denne reces som en af de ret få fra senmiddelalderen er medbeseglet af hele rigsrådet.⁵⁸ Den fuldstændige besegling er for så vidt ganske naturlig, som det var prælaterne, der havde begæret herredagen indkaldt til drøftelse af forholdsregler imod den gæring og uro, som var opstået blandt bønderne i Jylland på grund af de kirkelige afgifter, og desuden kan man sige om recessen – kontrakten og forliget om tienden og andre artikler, som den kalder sig – at den i grunden er en økonomisk overenskomst mellem adelen og gejstligheden.

De katolske bisper opgav altså at fortsætte og forøge pressionen mod kongen i anledning af hans lovstridige kirkepolitik. De gik fra mødet i Odense med det, Paludan-Müller rammende har kaldt en halv sejr – og en dyrekøbt sejr, idet de lod den selvrådige konge få sin vilje i religionssagen.⁵⁹ Det bør i forbindelse hermed nævnes, at de også forlod herre-

⁵⁷ Rådets krav: Paludan-Müller, *anf. arb.*, s. 86, og NDM 5. bd., s. 302; Kongens svar: NDM 5. bd., s. 292 f., og Paludan-Müller, *anf. arb.*, s. 89.

⁵⁸ Kong Frederik den Førstes danske Registranter, s. 134.

⁵⁹ Paludan-Müller, *anf. arb.*, s. 76.

dagen i 1526, på hvilken denne sag første gang blev fremdraget, uden at have opnået en løsning af den.⁶⁰ En utrolig kortsynet og uansvarlig holdning, vil man måske mene. Men det kan formentlig tjene til en delvis forklaring af bispernes politik på disse herredage, at deres gamle, lovsikrede rettigheder nu blev truet fra flere sider: af den godsgriske adel, af utilfredse bønder og af lutherske borgere samt af landets konge. Endvidere stod der ikke noget brugbart magtmiddel til prælaternes rådighed, hvormed de kunne tvinge den genstridige konge til at ændre signaler. Ganske vist gav artikel 76 i Frederik Is håndfæstning rigets indbyggere ret til at sætte sig op imod kongen, hvis han handlede imod sin håndfæstning og ikke ville lade sig »undervise« af rigsrådet. På baggrund af herrestændernes ubehagelige erfaringer med kongens forgænger, Christian II, var Frederiks håndfæstning tilmed blevet skærpet i dette punkt, idet det her rent ud slås fast, at i nævnte tilfælde skyldte undersåtterne ikke kongen huldskab, ed og tro tjeneste.⁶¹ Som de politiske forhold var omkring 1527, lod en sådan oprørsret sig dog ikke realisere. Det ville for mangen en stormand have været næsten som at grave sin egen grav at gøre opstand mod kong Frederik – og dermed bane vej for den landflygtige konges tilbagekomst, den regent, rigets stormænd havde gjort væbnet oprør mod blot få år tidligere. Kong Christian var næppe højgejstligheden eller adelen gunstigt stemt, og tilmed var han nu konverteret til Luthers ukristelige kætteri. Nej, de katolske rigsråder måtte affinde sig med den konge, de selv havde sat på Danmarks trone. Forbundet mellem disse to parter med Christian II som den fælles fjende kunne ingen af dem bryde uden den største risiko.

Paludan-Müllers opfattelse af den artikel, J. O. Andersen antog for en løfteparagraf, er næppe ganske korrekt. Han mener, at kongen med den gav sig selv og rigsrådet ret til at modtage appel fra prælaternes domme over *gejstlige* personer.⁶² Bisperne ønskede fastslået, at præster, munke og klerke ikke måtte indstævnes for verdslige ting, men at de skulle stævnes for gejstlige domstole, undtagen i sager om jord.⁶³ Deres begæring vidner om, at gejstlige personer må være blevet indstævnet for verdslige domstole i tiden forud for herredagen, også i retssager, som

⁶⁰ Kongen udstedte endog under mødet i 1526 endnu et værnebrev, idet han den 1. december gav Jørgen Jensen Sadolin tilladelse til at oprette en luthersk skole for unge mennesker, som ikke havde råd til at læse ved et universitet, Kong Frederik den Førstes danske Registranter, s. 124.

⁶¹ Aarsberetninger fra Geheimearchivet 2. bd., s. 79.

⁶² Paludan-Müller, anf. arb., s. 78.

⁶³ NDM 5. bd., s. 305.

ikke drejede sig om jord eller gods, idet en indskærpelse af kirkens privilegium fori ellers ville have været overflødig. Det er kun naturligt, at prælaterne ønskede en sådan krænkelse af det retslige privilegium bragt til ophør eller i det mindste begrænset. Kirkens juridiske særstilling var gammel og bl. a. blevet stadfæstet i en række håndfæstninger fra 1320 til 1523. Frederik Is håndfæstning siger således, at hver biskop og prælat skal og må nyde og bruge den hellige kirkes ret og jurisdiktion frit, dog at de sager, som bør føres for herreds- og landsting, indbringes for disse verdslige ting, og den pålægger kongen at føre sager mod gejstlige ved kirkelige domstole »med undtagelse af sager om jord, købstad-gods eller verdslige sager, som bør afgøres for verdslige dommere«. ⁶⁴ Som det vil ses, er prælaternes ønske om en fornyet stadfæstelse af privilegiet et vidnesbyrd om, at gejstlige og verdslige domstole konkurrerede med hinanden, på denne tid til skade for førstnævnte. Men også kongen blandede sig i denne som i tidligere perioder kraftigt i retsudøvelsen; ved kongebreve kunne kongen nemlig drage sager ind for sin domstol, som ellers hørte hjemme ved lavere verdslige eller ved gejstlige domstole. ⁶⁵ Inden for det kirkelige retssystem var der adgang til at appellere sager til højere instanser, med paven som en art højesteret. Men fra og med herredagen i 1526 var den danske kirkes forbindelse med Rom reelt afbrudt, så at den mulighed nu forelå, at konge og rigsråd kom til at fungere som de facto øverste retslige instans for landets kirkelige domstole. I modsætning til Paludan-Müller kan jeg dog ikke se noget skridt i retning af en dansk nationalkirke i den her diskuterede artikel, fordi dens sidste sætning åbner mulighed for, at visse sager, som hørte hjemme ved gejstlige domstole, undtagelsesvis kunne blive pådømt af rigets øverste dommere. Det er også en overdrivelse, når samme forfatter hævder, at med denne artikel gjordes statsmagten til »den overordnede, den Kirken controllerende Myndighed«; thi statsmagten havde gennem lange tider blandet sig i kirkens retsudøvelse og ført en vis kontrol med denne. ⁶⁶ Artiklen stadfæster privilegium fori, blot med den klausul,

⁶⁴ Frederik Is håndfæstning § 7 og 23, Aarsberetninger fra Geheimearchivet 2. bd., s. 72 og 73.

⁶⁵ Se note 46.

⁶⁶ Paludan-Müller, anf. arb., s. 78. I hvor høj grad kirkens ledende mænd på denne tid fandt en art kongeligt tilsyn med gejstlige institutioner som klostrene naturligt, ses af bispernes tilbud om at reformere klostrene, som de fremsatte på herredagen i 1526: »Sammeledes at bisperne fanghe hans nadhes breff och befalling, at reformere alle closther, Herre closther och Jomfrue chlosther . . .«, NDM 5. bd., s. 114. Kongen afviste dog brysk dette tilbud: »At reformere closter, Herreclosther och Jomfruclosther kommer oss inthet wiidt, thy setthe wij thet ind tiill bisperne och prelattherne«, sst., s. 119.

at hvis en *lægmand* ikke kunne komme til sin ret ved en kirkelig domstol, kunne han »skyde« sig ind for konge og råd. Det første er reglen, det sidste undtagelsen.

Artiklen i sin helhed har ingen politisk betydning, men er en blot og bar indskærpelse af gældende ret og en lovfæstelse af et naturligt forbehold til gunst for den læge part i en gejstlig retssag, som gammel praksis må have gjort fuldt berettiget. Den er ikke enestående i en tidsalder, hvor tilliden til de kirkelige dommeres afgørelser var i aftagende, og den kan slet ikke sidestilles med det reelle brud med Rom, som kong Frederik gennemførte i disse år. Denne kirkens isolation fra pave og kurie kan derimod med rette siges at have ført den danske kirke »et betydeligt Stykke frem i Retning af at blive en Statskirke«. ⁶⁷

UNDERSØGELSENS konklusion må blive, at de bestemmelser til gunst for lutheranerne, der udgik fra Odense i sidste del af august 1527, som deres eneste ophavsmand har kong Frederik. Det privilegie- og værnebrev, hvori de indeholdtes, er ikke bevaret; men ud fra de samtidige kilders vidnesbyrd om dets indhold er det muligt med ret stor sikkerhed at rekonstruere det tabte brev. Det må i det mindste have omfattet følgende fire punkter:

1) Hver biskop lover, dersom brøst forefindes, i sit stift at sørge for indsættelse af gudfrygtige, lærde præster, som skal prædike og lære det hellige evangelium og Jesu Kristi ord for menigmand, det yderste Gud giver dem sin nåde til. ⁶⁸

2) Men er der nogen, som kan og vil prædike og lære retteligt og renligt efter den hellige skrift, må de gøre det frit overalt i kongens rige, hvor de bliver kaldet, eller hvor de ser, at der er behov derfor; de skal kunne forsvare og stå til ansvar for deres prædiken over for kongen og rigets råd og hver god kristen mand. ⁶⁹

3) Præster eller munke, der ønsker at træde ud af den gejstlige stand, eller som vil gifte sig, må på eget ansvar gøre, hvad de kan forsvare over for Gud. Kongen vil hverken byde eller forbyde dette. ⁷⁰

4) Hvis der er nogen, som imod ret og rimelighed drister sig til med vold og magt at overfalde dem, der prædiker det, som gudeligt og

⁶⁷ Paludan-Müller, anf. arb., s. 78 og s. 58, hvor afbrydelsen af forbindelsen med Rom kaldes »et mægtigt Skridt fremad imod [kongens] Maal: Suprematet i den danske Kirke«.

⁶⁸ NDM 5. bd., s. 303, og de under note 19 anførte skrifter.

⁶⁹ NDM 5. bd., s. 293, og det under note 18 nævnte skrift.

⁷⁰ Paludan-Müller, anf. arb., s. 89, og Skrifter af Paulus Helie VI, 1937, s. 112.

kristeligt er – hvad kongen ikke håber – kan og må kongen ikke tillade dette i nogen måde.⁷¹

I sin håndfæstning af 3. august 1523 forpligtede Frederik I sig til, at »ville eller skulle . . . aldrig tillade nogen kætter, Luthers disciple eller andre, at prædike eller lære lønligt eller åbenbart imod den himmelske Gud, den hellige kirkes tro, helligste fader paven eller den romerske kirke, men hvor de findes i vort rige, ville vi og skulle lade straffe dem ved deres liv og gods«. ⁷² Kontrasten mellem lovens ord og kongens gerning er slående.

Kong Frederik må have draget den slutning af rigsrådets villighed til at lade herredagen i 1527 ende med udfærdigelsen af en reces, hvori der ikke var taget stilling til religionssagen, at han uden stor risiko kunne tage endnu et skridt i luthersk retning. Som det ses af det rekonstruerede privilegium, gik han yderst dristigt til værks. Få dage efter recessens udstedelse udgik Odense-privilegiet til velsagtens alle købstæderne i form af åbne breve, bestemt til forkyndelse på tinge. Det var jo i byerne, at den lutherske bevægelse først og lettest vandt indpas.

Hvad der bevægede kongen til at gå dette skridt videre ad den vej, han var slået ind på, er ikke svært at se. Allerede året før tog han parti for den nye læres talsmænd i kongeriget ved at tage dem under sin personlige beskyttelse. Viborg-reformatorerne Hans Tausen og Jørgen Jensen Sadolin modtog i 1526 hver et til dem *personligt* stilet kgl. værnebrev.⁷³ Givet var det, at et *almindeligt* kgl. beskærmelsesbrev ville virke overordentlig inspirerende på de lutherske prædikanter og således fremskynde den gamle kirkes fald. Virkningerne af det i 1527 udstedte almindelige værnebrev blev da også som beregnet: en enorm fremgang for lutheranerne, der på herredagen i København 1530 var ganske sejrssikre. Næsten gribende virker prælaternes endeløse klager til kongen over de ufattelige ødelæggelser, kætterne i de forløbne fire år havde forvoldt kirken, som de – uden at det nyttede dem noget – fremførte ved samme lejlighed.⁷⁴

Den kirkerøverske kong Frederik – som Poul Helgesen i sin forståelige dybe harme kalder kongen i sine private historiske optegnelser, Skiby-

⁷¹ NDM 5. bd., s. 293.

⁷² Frederik Is håndfæstning § 2, Aarsberetninger fra Geheimearchivet 2. bd., s. 71.

⁷³ Hans Tausens beskærmelsesbrev er udstedt den 23. oktober, jfr. H. Knudsen i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1847, s. 117 ff. Ang. Jørgen Jensen Sadolins værnebrev se note 60.

⁷⁴ Prælaternes »undervisning«, i hvilken de ligefrem citerer flere artikler af kongens håndfæstning, er trykt i NDM 5. bd., s. 315 ff.

krøniken – satte sig med den største frimodighed ud over lov og ret, undtog lutheranerne fra gældende retsregler og negligerede, med forbavsende held, sin medregent, rigsrådets, indsigelser herimod. Om denne dristige, kloge og behændige fyrste, hvis styre faldt sammen med hele det store religiøse røre i Nord- og Mellemeuropa, har Paludan-Müller træffende sagt, at Gud kender hans personlige religion – historien giver ikke data nok til at bedømme den. Men om kongens kirkepolitik oplyser kilderne til gengæld tilstrækkeligt til, at jeg tør karakterisere den som *luthersk* og ikke, som både ældre og nutidige historieskrivere gør, som tolerant.

Fra Arild Huitfeldt til Johan Hvidtfeldt er Frederik I blevet skildret som tolerancens forkæmper;⁷⁵ men når man ser kongen åbenlyst, aktivt og ensidigt støtte den ene trosretning, når man ser ham forbyde vold – og endog lovmæssig retsforfølgelse – for kun den ene parts vedkommende, mens der stedse ses gennem fingre med alle arter af overgreb og ulovligheder mod den katolske kirkes personer og ejendom, når kongen kort sagt inden for visse, af politiske hensyn dikterede grænser gør alt, hvad han kan, for at fremhjelpe lutheranerne på katolikkernes bekostning, er det visselig ikke tolerancepolitik, der er tale om. Odense-privilegiet af 1527 er et af mange vidnesbyrd om, at kong Frederiks kirkepolitik var luthersk – i så vid udstrækning, som de politiske forhold inden- og udenlands tillod det.⁷⁶

⁷⁵ Således betegnes kongen i Politikens Danmarks Historie 5. bd., 1963, s. 540; jfr. sst. s. 514, hvor der om kongens svar på rigsrådets første indstilling siges: »Så klart og tydeligt, som det var muligt, var kongens politik slået fast. Tolerancen var proklameret, kongen skulle og ville beskytte mod vold og uret, men han ville ikke være dommer over sjæle«. I Den danske Kirkes Historie III, 1965, s. 317 hedder det: »men 1527 var tolerancen en simpel nødvendighed, af uden- og indenrigspolitiske, af sociale og religiøse grunde«.

⁷⁶ Det er mit håb i en senere afhandling at kunne bringe begrundelsen for denne vurdering af Frederik Is kirkepolitik.

SUMMARY

The Royal Ordinance of 1527.

In 1536 the Catholic Church in Denmark was abolished by a coup d'état which was carried into effect by the young Lutheran king, Christian III. In the preceding decade there were, in fact, two different churches in this country: the old, rich, but rather worldly-minded Church of Rome, and a young, aggressive, and steadily growing Lutheran community. It is beyond doubt that King Frederik I (1523-1533) had a liking for the new creed, though it is impossible to establish what religion he himself professed. In those days supreme power was shared by the King and the *Rigsråd*, so that e. g. a bill would have to be approved by both parties to become law. In his coronation charter King Frederik had committed himself to protect the Church, and to punish Lutheran heretics with death and confiscation of property. Throughout the period from 1526, when the first Lutheran sermons were delivered in the kingdom, to 1536 there was a large Catholic majority in the *Rigsråd*. Obviously, the King therefore was compelled to be cautious when dealing with religious matters. Furthermore, the fact that the exiled king, Christian II, had converted into Lutheranism, must also have influenced the King's considerations with regard to church policy. He had to do his best to counter a propaganda offensive launched by his enemy, now appearing as an advocate of the new faith. The question which is examined in the present monograph is whether the Lutheran "preachers", most of whom were former priests or monks, obtained, as early as 1527, by Statute a right to preach the gospel publicly, to secede from the Church of Rome, and to marry. What was, in actual fact, the outcome of the negotiations between the King and the *Rigsråd* at the meeting, a so-called *Herredag*, at Odense, 1527?

In the course of time this subject has been submitted to examination by several historians. In 1802 (cf. note 3), before the era of modern historical criticism, the church historian, Bishop Frederik Münter, claimed that the *Herredag* resulted in the promulgation of an Act, which he called an edict of toleration, that became "the foundation on which the building of the Reformation was later erected". Münter's view, which prevailed unchallenged during the first half of the nineteenth century, was, however, sharply refuted by Professor C. Paludan-Müller in 1857 (cf. note 1). According to Münter, the King "finally" triumphed, surmounting the resistance of the Catholic majority in the *Rigsråd* against pro-Lutheran legislation. Paludan-Müller, however, pointed out the fact that Münter's account was based on rather poor sources, and showed that his predecessor had neither known nor used all the relevant documents that have come down to us. In the opinion of Paludan-Müller, the remains from the meeting in 1527 pointed to the recess of 20 August as the sole outcome of the *Herredag*. This document is, in fact, a contract between the spiritual and the temporal members of the *Rigsråd*. According to the provisions of this Act the tithe right and the jurisdiction of the Catholic clergy were confirmed, whereas henceforward the nobility and the King would receive all fines imposed on their subordinates by spiritual courts of law. The recess does not mention the Luthe-

rans with a single word. As, moreover, all narrative sources, with the exception of the so-called *Skibykrønike*, are silent as regards the alleged favours conferred on the Lutheran clergymen, the author arrived at the conclusion that the tradition must be wrong. This being so, he did not attach great importance to the meeting in 1527. He maintained that the safety of the Lutherans even after the Herredag depended exclusively on individual letters of protection issued by the King.

In all essentials the interpretation of this distinguished scholar remained undisputed for almost two generations. In 1927, however, the church historian, Professor J. Oskar Andersen, published a monograph (cf. note 2) in which Paludan-Müller's main arguments were rejected. Andersen pointed to the fact that the argumentation of his predecessor was primarily reasoning *e silentio*. He was, moreover, able to bring to light two additional sources that pointed towards the truth of the old tradition. Thus, including the *Skibykrønike*, Andersen could point to three independent observations, confirming, in his opinion, the theory of a pro-Lutheran legislation in 1527. In addition, he found that his reading was supported by a passage in the recess. Andersen took it for granted that the debate continued even after the issue of the recess (20 August), maintaining that the debate resulted in the passing of a bill, the so-called edict of toleration. Contrary to Paludan-Müller, he characterized the *Herredag* as epoch-making.

In the present paper the question about the judicial form of the privilege is examined. While it is beyond doubt that the Lutherans were granted a privilege in connection with the meeting in 1527 it is highly doubtful that this document had the form of a Statute. A close study of the relevant passage in the *Skibykrønike* shows that Andersen's interpretation does not prove correct: in his chronicle Poul Helgesen clearly blames the King for having issued certain letters, bestowing great favours on the heretics, notwithstanding his solemn pledges to protect the Church of Rome. The other two narrative sources indicate just as indisputably that the privilege was granted on the initiative of the King. A critical examination of the recess reveals, furthermore, that Andersen has misinterpreted a decisive passage in that document, in as much as an old legal term has been given a new, but unfounded meaning, thus supporting his theory. In fact, nothing suggests that a prolongation of the political debate really took place after 20 August.

This monograph concludes that the privilege was not an Act, but a Royal Ordinance. King Frederik went his own way, setting the existing legislation and his coregent, the *Rigsråd*, at defiance. The document itself has been lost, but from the evidence given by the three narrative sources and still extant documents it is possible to reconstruct the chief part of the privilege. The letter must have included the following four points: 1. Each bishop will be careful to institute pious, learned priests; 2. All who want to preach and are able to do so properly and cleanly from Holy Writ, may do it freely, everywhere in the kingdom; 3. Priests or monks who wish to secede from the Church of Rome, or to marry, are allowed to do so, on their own responsibility; 4. The King cannot and must not allow that people who preach devoutly and decently are assaulted.